

Bielich, Mário

Správa o archeologickom výskume Kostola sv. Mikuláša v Kovarciach (okres Topoľčany) v rokoch 2016–2019

Archaeologia historica. 2020, vol. 45, iss. 1, pp. 233-252

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/AH2020-1-11>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142966>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SPRÁVA O ARCHEOLOGICKOM VÝSKUME KOSTOLA SV. MIKULÁŠA V KOVARCIACH (OKRES TOPOĽČANY) V ROKOCH 2016–2019

MÁRIO BIELICH

Abstrakt: Príspevok prináša prvé informácie o archeologickom výskume barokového Kostola sv. Mikuláša v Kovarciach, okr. Topoľčany. Výskum sa uskutočnil v rokoch 2016–2019 a bol vyvolaný stavebnými aktivitami v blízkosti kostola. Počas archeologického výskumu bolo odkrytých a zdokumentovaných niekoľko nových stavebných objektov: menšia miestnosť v severozápadnom rohu kostola, krypta pod severnou sakristiou, východná časť zaniknutého polygonálneho presbytéria staršieho gotického kostola a ohradový múr kostolného cintorína. Podarilo sa zdokumentovať aj tri stredoveké hroby. Južne od kostola sme preskúmali aj niekoľko sídliskových objektov z neskorého stredoveku a novoveku. V krypte pod sakristiou sme zdokumentovali pozostatky A. Welsa z konca 19. storočia (pradedo britskej herečky A. Hepburn). Materiálna kultúra získaná počas výskumu dokumentuje život v obci v 13.–20. storočí a hrobovú výbavu druhej polovice 19. storočia.

Kľúčové slová: Slovensko – Kovarce – sakrálna architektúra – kostolný cintorín – materiálna kultúra neskorého stredoveku a novoveku – krypta A. Welsa (pradedo Audrey Hepburn).

A report on the archaeological research into the Church of St. Nicholas in Kovarce, Topoľčany district, in 2016–2019

Abstract: This contribution brings the first information about the archaeological research into the baroque Church of St. Nicholas in Kovarce, Topoľčany district. The research took place in the years 2016–2019 and was triggered by construction activities in close proximity of the church. The archaeological research uncovered and documented several new features: a small room in the north-west corner of the church, a crypt underneath the north sacristy, the east section of a former polygonal presbytery of an older, Gothic church and a wall encircling the churchyard. The research also involved three medieval graves. South of the church several settlement features from the late Middle Ages and the modern age were investigated. In the crypt under the sacristy the archaeologists identified the remains of A. Wels (great-grandfather of the British actress A. Hepburn) from the late 19th century. Material culture acquired in the course of the research documents life in the town in the 13th – 20th centuries, as well as grave goods from the second half of the 19th century.

Key words: Slovakia – Kovarce – sacral architecture – churchyard – material culture from late medieval to post medieval period – crypt of A. Wels (great-grandfather of Audrey Hepburn).

Úvod

Príspevok prináša prvé informácie o menšom záchrannom archeologickom výskume barokového Kostola sv. Mikuláša v Kovarciach v rokoch 2016–2019. Výskum bol vyvolaný stavebnými aktivitami pri rekonštrukcii kostola a priniesol mnoho nových poznatkov o vývoji kostola a jeho okolia od stredoveku až po 20. storočie. V predmetnom texte sú obsiahnuté aj prvé analýzy nálezov, ktoré boli počas výskumu objavené.

Lokalizácia

Obec Kovarce leží na nive rieky Nitry a pozdĺž náplavových kužeľov jej ľavostranných prítokov. Skúmaná poloha sa nachádza na rovine v blízkosti cesty spájajúcej Kovarce s Ludanicami. Kostol je situovaný v bezprostrednej blízkosti kaštieľa a v centre súčasnej dediny. V minulosti sa v okolí kostola nachádzala voľná plocha ohraničená ohradou kostola. Z pedologického hľadiska je terén v okolí kostola tvorený hnedozemou, ktorá sa do okolia barokového kostola dostala v polovici 18. storočia počas terénnych vyrovnávacích úprav po ukončení výstavby. Pod hnedozemou sa nachádza žlté sprašové podložie (Mazúr–Lukniš 1986, 165).

Prehľad doterajšieho bádania

Najstaršie praveké osídlenie obce pochádza z polohy Hôrky v okolí Kaplnky sv. Anny. Na tejto polohe sa našlo niekoľko úštepov z radiolaritu čokoládovej farby, ktoré sa nepodarilo bližšie datovať. Je možné, že tieto nálezy korešpondujú s najmladšou fázou paleolitických kultúr (gravettien) zachytených na strednom Ponitří. Obdobie neolitu je v obci Kovarce spojené s polohou Dielece, kde bolo zachytené sídlisko kultúry s lineárnou keramikou (Klčo–Illášová 1993, 11). Sídlisko lengyelskej kultúry bolo zistené v blízkosti mlyna Alberta Zicha (tamže, 11). Z danej polohy je doložené aj sídlisko z eneolitu, staršej a mladšej doby bronzovej (Mitáš–Žáčik 2011, 195). V katastri obce sa nachádza aj hradisko lužickej kultúry z neskorej doby bronzovej až z doby halštatskej na vrchu Veľký Tríbeč (Wiedermann 1985, 28; Veliačik–Romsauer 1994, 87; Katkinová–Katkin 2002, 83; Mitáš–Žáčik 2011, 195). Stredoveké osídlenie je doložené pri mlyne Alberta Zicha, kde A. Ruttkay identifikoval sídlisko z 9. storočia (Ruttkay 1973). Intenzita osídlenia katastra obce narastá v priebehu 12.–13. storočia. V katastri obce evidujeme štyri polohy s nálezmi keramiky z tohto obdobia: Vinohrad (Wiedermann 1987); Humnište (Rod 1954); Dielec (Rod 1954a) a mlyn a okolie (Ruttkay 1973). Vrcholnostredoveké nálezy boli zistené aj pri kopaní základov pivnice vedľa rímskokatolíckej fary (Mitáš–Žáčik 2011, 195). Kovarce sa prvýkrát v písomných prameňoch spomínajú pod názvom Koarch. Od roku 1280 až do začiatku 14. storočia bola obec majetkom rodiny Ludanickovcov. Následne sa stala majetkom kráľa. Neskôr vlastníctvo obce prešlo rukami viacerých majiteľov, až sa nakoniec stala súčasťou panstva Aponiovcov. Obec dostala právo slobodného trhu v 14. storočí a svojím vývojom prerástla do funkcie mesta. V 15. storočí sa tu rozvinuli remeslá ako čižmárstvo a hrnčiarstvo. Po výprave bega Mehmeda na Slovensko v roku 1530 bolo vyrabované a vypálené celé Ponitrie vrátane Kovariet (<http://www.obeckovarce.sk/historia-obce.html>). Osídlenie obce v tomto období naznačujú nálezy neskorostredovekej keramiky, ktoré v záhrade domu pána Pecháča v roku 1979 zozbierala G. Březinová (1979). Po vytlačení osmanských vojsk z krajiny v roku 1687 sa postupne začal oživovať hospodársky život. V rokoch 1755–1756 bol postavený nový barokový Kostol sv. Mikuláša na mieste pôvodného gotického kostola (obr. 1). Donátorkami výstavby kostola boli tri vdovy: Judita Berenyi, vdova po Ondrejovi Zayovi, Juliana Otlík, vdova po Ladislavovi Korlátkoy a Terézia Korlátkoy, vdova po Jozefovi Aponyi. V roku 1864 postavila firma Wels a Wehle v obci cukrovar (Vlastivedný slovník obci 1977, 83, heslo Kovarce).

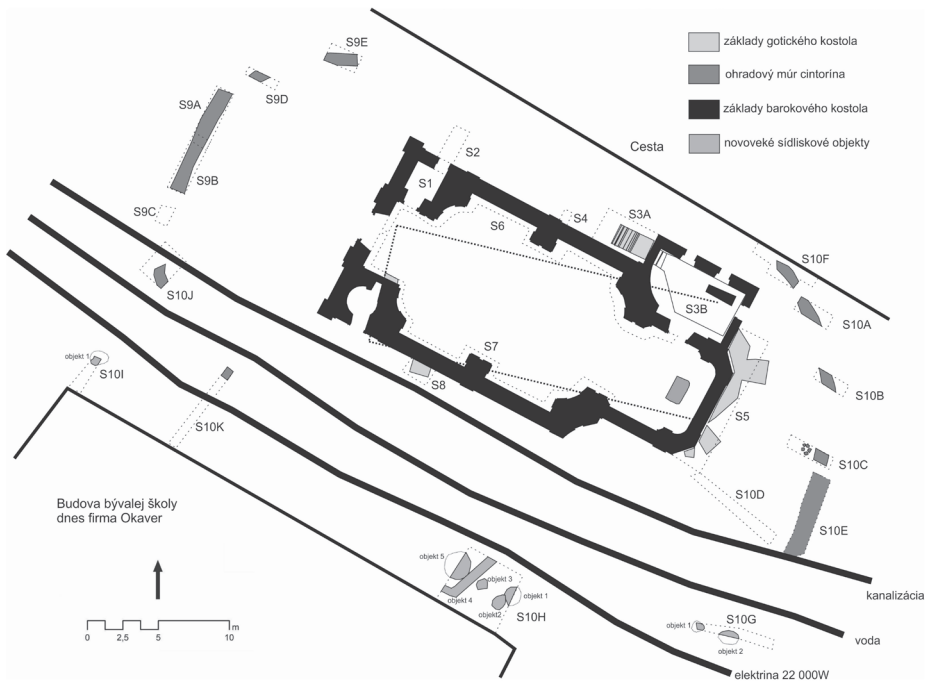

Obr. 1. Kovarce zobrazené na prvom vojenskom mapovaní. Zdroj <https://mapire.eu/en/>.

Abb. 1. Kovarce auf der ersten militärischen Kartierung. Quelle <https://mapire.eu/en/>.

Vyhodnotenie výsledkov archeologického výskumu

Záchranný archeologický výskum kostola trval štyri roky. V roku 2016 sme skúmali teplovodnú prípojku ku kostolu a ryhy bleskozvodu (sondy 1–5). V roku 2017 sme sledovali výkopy odvlhčovacej ryhy v interiéri kostola (sondy 6 a 7). V roku 2018 sme v rámci prípravy revitalizácie okolia Kostola sv. Mikuláša vykopali východne a západne od kostola zisťovacie sondy, ktorých cieľom bolo identifikovať priebeh ohradového múru cintorína (sondy 8–10A–10D). V roku 2019 sme pokračovali výskumom južne od kostola. Zachytili sme zvyšky novovekého sídliska s nálezmi z vrcholného stredoveku a novoveku (sondy 10E–10K). Postupne sme identifikovali niekoľko nových stavebných objektov Kostola sv. Mikuláša a časť neskorostredovekej a novovekej dediny (obr. 2).

Obr. 2. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša s jednotlivými sondami archeologického výskumu z rokov 2016–2019. Spracovali M. Bielich, M. Bartík, A. Nemergut.

Abb. 2. Kovarce, St. Nikolauskirche mit den einzelnen Sondierschnitten der archäologischen Grabung von 2016–2019. Bearbeitet von M. Bielich, M. Bartík, A. Nemergut.

Sonda 1/2016

Sonda 1 sa nachádzala v severozápadnom rohu barokového kostola. Ide o menšiu miestnosť, ktorá slúžila na uskladňovanie pomôcok na údržbu kostola. V rovnakej časti, ale v juhozápadnom rohu, sa nachádza schodisko na chór. Rozmery miestnosti sú 200 × 200 cm. Podlahu v mieste sondy tvorila mramorová biela dlažba (rozmery 30 × 50 cm) vybudovaná v 50. rokoch 20. storočia. Po odstránení mramorovej podlahy sme pod jemným maltovým lôžkom objavili pôvodnú barokovú tehlovú podlahu, ktorá bola tvorená z tehliel s odtlačkami písmen C I B. Ide o donátorku kostola

Comes Judith Beréni, manželku Ondreja Zaia. Táto podlaha sa nachádzala na 10 cm hrubom zhutnenom sutinovom zásype priamo nad klenbou dutého priestoru narušeného výskumnými prácami v západnej časti miestnosti. V strede miestnosti sme identifikovali tehlový štvorec s pôdorysom 100 × 100 cm. Pri rozoberaní štvorca sa nám podarilo pod jednou z tehliel objaviť dva dvadsaťhalierniky z rokov 1921 a 1924 (určil J. Hunka). Počas stavebných úprav v 20. rokoch 20. storočia bola tehlová podlaha rozobraná v priestore štvorca v strede miestnosti. Pod ňou sa nachádza kruhový otvor s priemerom 50 cm, ktorý bol otvorený a znovu zamurovaný. Ten sme následne otvorili a dostali sme sa do dutého priestoru zaklenutého valenou klenbou, ktorý mal vnútorné rozmery 140 × 140 cm a bol celý zasypaný stavebnou sutinou. Tá sa dovnútra dostala cez tento kruhový otvor. Na dne priestoru, v hĺbke 161,73 m n. m., bola zachytená tehlová dlažba. V strede podlahy sa nachádzal rovnako ako na vrchu štvorec s pôdorysom 100 × 100 cm. Najmladší zásah v tomto priestore nastal v 70. rokoch 20. storočia, keď boli v juhovýchodnom rohu miestnosti uložené elektrické siete, pričom bola zničená baroková tehlová podlaha. Sieť bola uložená do plastovej rúry a zaliate betónom, pri rozbíjaní betónu bol objavený plechový vrchnáčik z piva Zlatý bažant, ktorý bol používaný v 70. rokoch 20. storočia. Funkcia dutého zaklenutého priestoru je diskutabilná, mohlo ísť o priestor detskej hrobky, alebo osária, alebo o miestnosť na ukladanie vzácných predmetov z kostola. Žiaľ, obsah priestoru bol v 20. rokoch 20. storočia znehodnotený, a teda ostáva neznámy.

Sonda 2/2016

Sonda 2 s rozmermi 200 × 100 × 250 cm sa nachádzala pri severnej stene kostola oproti sonde 1, ktorá bola v interiéri. Terén v mieste sondy tvorila plocha s povrchom z udupanej hliny. Pod hlinou sa nachádza kultúrna vrstva, ktorá vznikla pri úpravách terénu po výstavbe kostola v druhej polovici 18. storočia. V celej ploche i hĺbke obdĺžnikovej sondy boli zistené tri zásyповé vrstvy. Najvrchnejšia vrstva vznikla pri posledných terénnych úpravách v druhej polovici 20. storočia. Súvisí s budovaním betónovej obruby okolo základov kostola, ktoré boli obnažené na kameň. Druhá, žltá zásyповá vrstva súvisí priamo s výstavbou kostola v druhej polovici 18. storočia. Pod touto vrstvou sa nachádza ílovité žlté podložie, ktorého mocnosť je podľa geológov minimálne 5 metrov. V hĺbke 162,95 m n. m. sme v ílovitom podloží zdokumentovali kostrový hrob (hrob 1). Tento hrob pochádza z kostolného cintorína gotického kostola, ktorý bol prestavaný v baroku.

Opis hrobu

Hrob 1, orientácia JZ–SV, zachytená hlava a horné končatiny; hrob neobsahoval žiadne prídavné predmety; datovanie: neskorý stredovek až novovek.

Sonda 3A/2016 a 3B/2016

Sonda 3A s rozmermi 200 × 400 × 160 cm sa nachádzala v exteriéri sakrálnej stavby, pri západnej stene severnej sakristie (obr. 3). V celej ploche i hĺbke obdĺžnikovej sondy bola zistená jedna zásyповá vrstva tvorená stavebnou sutinou. Táto vrstva vznikla po sanácii vstupu do krypty, ktorá sa nachádzala pod severnou sakristiou. K tejto stavebnej úprave došlo na konci 30. rokov 20. storočia, alebo v prvých rokoch druhej svetovej vojny. Sonda 3A odkryla západný vstup do krypty pod severnou sakristiou. Do sakristie sa vstupovalo po ôsmich schodoch, ktoré boli vykopané do barokového zásypu a podsypané žltým pieskom. Schody boli tvorené tehliami, ktoré mali jeden roh zaoblený. Tehly boli kladené zvisle na kant. Pred vstupom do krypty sa nachádzalo menšie tehlové plató, ktorého rozmery boli 120 × 120 cm. Počas druhej svetovej vojny schody rozobrali a následne nimi uzavreli vstup do krypty, potom asanovali celú budovu vstupu a zasykali ňou vchod. Interiér krypty sme označili ako sondu 3B. V krypte je uložená bronzová rakva A. Welsa. Vnútorné rozmery krypty sú 400 × 360 cm. Krypta je prekrytá valenou tehlovou

Obr. 3. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša, sonda 3A. Vstupné schodisko do krypty pod severnou sakristiou. Vyhotovali M. Bielich, B. Balžán.

Abb. 3. Kovarce, St. Nikolauskirche, Sondierschnitt 3A. Eingangstreppe zur Krypta unter der Nordsakristei. Erstellt von M. Bielich, B. Balžán.

klenbou. Vnútorný priestor je omietnutý bielou omietkou. Podlaha je tehlová. Rakva sa nachádza v severnej časti krypty (obr. 4).

Opis rakvy

Železná rakva sa skladala z dvoch častí. Vrchná časť rakvy bola vplyvom klimatických podmienok pokrytá cínovou koróziou a lokálne aj železnými nátekmi zo stropu hrobky, ktorý bol spevnený železnou výstužou. Na povrchu sa z väčšej časti vytvoril tzv. cínový mor, ktorý miestami prenikol až do hĺbky a spôsobil tak perforáciu povrchu. Na všetkých štyroch rohoch je odlievané olovené zdobenie s rastlinným motívom a stredná časť bočných strán je zdobená olovenými anjelmi v tvare hlavy s krídlami, prichytenými nitmi a drôtom z farebného kovu (meď). Z vnútornej časti veka je viditeľné bodové spájanie jednotlivých častí olovenou spájkou. Niektoré

Obr. 4. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša, sonda 3B. Interiér krypty s kovovou rakvou. Foto M. Bielich.

Abb. 4. Kovarce, St. Nikolauskirche, Sondierschnitt 3B. Innenraum der Krypta mit Metallsarg. Foto M. Bielich.

spoje boli prasknuté. Dlhšiu časť obruby po oboch stranách lemujú po tri ozdobné kovania so skrutkami v podobe hlavy anjela, ktoré slúžili na prichytenie veka k spodnej časti rakvy. Skrutky sú zdobené olovenou hlavičkou v tvare štylizovaného kvetu. Tri skrutky chýbali. Spodná časť rakvy bola poškodená radikálne. Najviac na dne a spodnej časti bočných strán vplyvom kyselín vytvorených pri rozklade tela. Dve tretiny dna boli silne prekorodované a rozpadnuté. Dolná časť bočných strán bola prekorodovaná a rozpadnutá. Železná pásovina, ktorá spevňovala spodnú časť rakvy utrpela na dne najviac a úplne chýbala. Na vonkajšej strane v spodnej časti je bordúra s rastlinným motívom z farebného kovu poškodená koróziou a v strednej časti úplne chýbala. Na malej časti zostali zvyšky pôvodného zdobenia farbou so zlatým leskom, na ktorom vidieť aj ťahy štetcom. Celá rakva stojí na štyroch nohách v tvare levích láb zo zliatiny železa, ktoré boli pokryté koróziou. Na prednom čele spodnej časti rakvy bol štítok výrobcu: *ERQ RAUNER M:KOPORSÓK GYÁRA ARADON* a číslo 5698/17. Vedľa rakvy bol spadnutý železný kríž, ktorý bol pôvodne pripevnený na vrchnej časti rakvy.

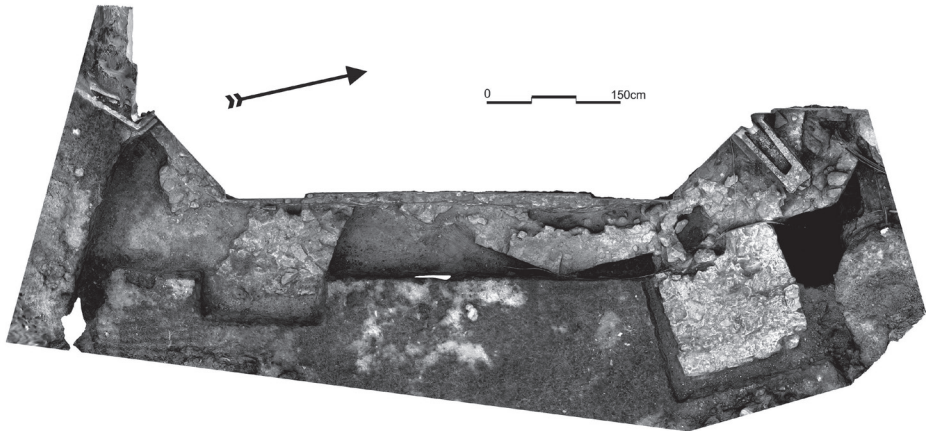
Sonda 4/2016

Sonda 4 s rozmermi 60 × 60 × 60 cm sa nachádzala v exteriéri, v strede severnej steny lode Kostola sv. Mikuláša. Išlo o menšiu zisťovaciu sondu, ktorá reagovala na potrebu odstránenia vrstvy betónu zo základov barokového kostola. Vo výkope sondy 4 bola zachytená iba jedna vrstva, ktorá vznikla pravdepodobne pri výstavbe kostola v druhej polovici 18. storočia.

Sonda 5/2016

Sonda 5 s rozmermi 200 × 800 × 80 cm sa nachádzala východne od presbytéria a sakristie Kostola sv. Mikuláša. Pod udupanou hlinou sa nachádza kultúrna vrstva, ktorá vznikla pri úpravách terénu

po výstavbe kostola v druhej polovici 18. storočia. V sonde 5 sa podarilo zachytiť východnú časť presbytéria staršieho gotického Kostola sv. Mikuláša (obr. 5). Pracovne môžeme predpokladať, že šírka presbytéria bola 800 cm. Identifikovali sme dva zo štyroch rohov z polygónu presbytéria. Šírka základov sa nedala spresniť, pretože základy gotického kostola sú spojené so základmi barokového kostola. Absolútna hĺbka základov je 162,71 m n. m. V sonde 5 sme na styku východného múru presbytéria a oporného piliera 1 urobili rez po základovú škáru. V zisťovacom reze sme zachytili dva hroby vo veľmi fragmentárnom stave. Hroby rešpektovali staršiu stavbu, neboli narušené základmi gotického kostola a zdá sa, že prislúchajú najskôr k neskorostredovekému kostolnému cintorínu. Zistili sme, že základy presbytéria boli v prvom metri budované ako poloblúk a následne sa prešlo na polygonálne presbytérium. Porovnanie vzoriek malty uskutočnil T. Haviar, ktorý zistil zhodu pri maltách.¹ Ide teda o jednu stavebnú fázu. Kostol sv. Mikuláša vznikol v období gotiky (13.–14. storočie) a svojmu účelu slúžil až do prvej polovice 18. storočia, kedy bol rozobratý a na jeho mieste vznikla nová sakrálna stavba, pričom patrocínium sv. Mikuláša zostalo zachované. Už u gotického kostola sa prejavili statické problémy, ktoré sa riešili vybudovaním oporných pilierov. Jeden sa nachádzal pri východnom múre a druhý pri juhovýchodnom rohu presbytéria.

Obr. 5. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša, sonda 5. Zachytené východné murivo presbytéria gotického kostola. Vyhotovali M. Bielich, B. Balžán.

Abb. 5. Kovarce, St. Nikolauskirche, Sondierschnitt 5. Erfasstes östliches Mauerwerk des Chorraums der gotischen Kirche. Erstellt von M. Bielich, B. Balžán.

Opis hrobov

Hrob 2, orientácia SZ–JV, zachytená hlava a fragmenty končatín; hrob neobsahoval žiadne prídavné predmety; datovanie: neskorý stredovek až novovek.

Hrob 3, orientácia SZ–JV, zachytené len horné končatiny; hrob neobsahoval žiadne prídavné predmety; datovanie: neskorý stredovek až novovek.

¹ Za informáciu ďakujem Mgr. art. T. Haviarovi.

Sonda 6/2017

Sonda 6 s rozmermi 40 × 2300 × 40 cm sa nachádzala v interiéri pri severnej stene Kostola sv. Mikuláša. Realizovala sa počas odvlhčovania (drenáže) obvodových stien kostola a siahala od severozápadného rohu pri vstupe do kostola až po vstup do severnej sakristie. Plochu v mieste sondy 6 tvorila mramorová dlažba vybudovaná v 50. rokoch 20. storočia. Mramorová dlažba bielej farby mala rozmery 30 × 50 cm, hrúbka bola 4 cm. Pod mramorom sa nachádzalo až 10 cm vyrovnávacieho betónu. Pod vrstvou betónu sa nachádzalo 10 cm zásypu a následne vnútorný základový odstup múrov barokového kostola. Mimo základový odstup sa nám v sonde 6 podarilo dostať iba na prvých 3 metroch výkopu (miesto pod vežou), následne sme sondu kopali iba do hĺbky 20 cm od nultého bodu v priestore lode kostola. Výkop sa často krížil s existujúcimi inžinierskymi sieťami. V priestore presbytéria sa nám podarilo sondu prehĺbiť až na 40 cm. Po odstránení súčasnej mramorovej dlažby (niveleta 0) sme pod maltovým lôžkom – 4 cm od nultého bodu zachytili zvyšky po maltových lôžkach pôvodnej kamennej podlahy. Medzi 6 až 8,8 metrom sondy 6 sme zachytili maltové lôžko s ôsmimi zachovanými odtlačkami pôvodnej kamennej dlažby barokového kostola. Pravdepodobné rozmery pôvodnej dlažby boli 40 × 40/50 cm. V zásype v presbytériu sme našli aj zlomky tejto kamennej dlažby zeleno-sivej farby. Na stenách sa nám podarilo identifikovať relikty pôvodnej barokovej sivej omietky. Zásyp nad základovým odstupom neobsahoval žiadne zlomky keramiky, iba menšie fragmenty ľudských kostí, ktoré súvisia so starším kostolným cintorínom.

Sonda 7/2017

Sonda 7 s rozmermi 40 × 2 000 × 40 cm sa podobne ako sonda 6 realizovala počas odvlhčovania (drenáže) obvodových stien kostola a siahala od rohu pri západnom hlavnom vstupe do kostola popri južnom líci obvodovej steny až po presbytérium. Najvrchnejšiu vrstvu sondy 7 tvorila mramorová dlažba vybudovaná v 50. rokoch 20. storočia. V juhozápadnom rohu kostola sa nám podarilo zachytiť aj západný múr staršieho gotického kostola (obr. 6). Hrúbka múru bola 100 cm. Múr bol narušený výstavbou základov barokového kostola, ale korešponduje s orientáciou presbytéria gotického kostola zachyteného v exteriéri na východnej strane barokového kostola (obr. 5). V presbytériu barokového kostola sme zachytili aj základy oltárnej menzy, ktorá bola vybudovaná pravdepodobne v 19. storočí a pri výmene podlahy v 50. rokoch 20. storočia bola odstránená.

Sonda 8/2018

Sonda 8 s rozmermi 150 × 150 × 60 cm sa nachádzala v exteriéri, pri južnej stene lode. V sonde sme zachytili južný oporný pilier pôvodného gotického kostola, ktorý vystupuje z južnej steny barokového kostola. Oporný pilier bol široký 80 cm a nie je vylúčené, že jeho poloha môže naznačovať juhozápadné nárožie gotického Kostola sv. Mikuláša.

Sonda 9/2018

Sondy 9A–E sa nachádzali v exteriéri, západne od kostola sv. Mikuláša a mali orientáciu sever–juh a východ–západ. Cieľom sond 9A–E bolo identifikovať priebeh ohradového múru kostolného cintorína na západnej strane kostolného areálu (obr. 2). Ako podklad k vytýčeniu sond sme použili geofyzikálny prieskum J. Tirpáka z rokov 2016–2017 (Tirpák 2017). Sondy 9A a 9B sme vytýčili oproti barokovému vstupu do kostola, na okraji betónového chodníka. Sondy mali orientáciu sever–juh, rozmery 100 × 200 cm a v oboch sa nám podarilo po 15–20 cm od povrchu zachytiť západný priebeh ohradového múru cintorína. Základy ohradového múru boli široké okolo 80 cm. Odkryli sme ho maximálne do nivelety 30 cm od zachytenia. Múr je zložený zo stredne veľkých lomových kameňov spájaných maltou s menším podielom piesku. V sonde 9C

Obr. 6. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša, sonda 7. Západný múr pôvodného gotického kostola zachytený pod mramorovou podlahou v interiéri kostola. Foto M. Bielich.

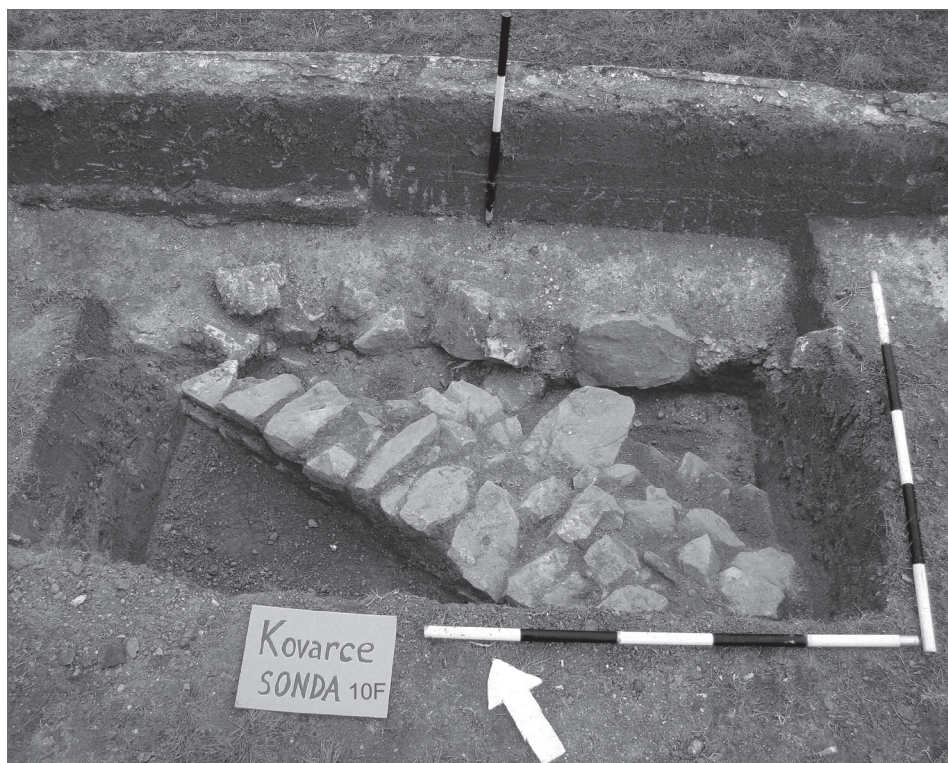
Abb. 6. Kovarce, St. Nikolauskirche, Sondierschnitt 7. Unter dem Marmorfußboden im Kircheninnern erfasste Westmauer der ursprünglichen gotischen Kirche. Foto M. Bielich.

pokračovanie ohradového múru nebolo zachytené kvôli silnému novodobému narušeniu terénu v tomto priestore. Išlo o výkopy pre inžinierske siete, ktoré sme zachytili v úseku popri ceste a na ďalších profiloch. Sondy 9D sme situovali do betónového chodníka a mala orientáciu východ–západ. Po odstránení betónu sme v strede zachytili ohradový múr cintorína. Severozápadne od kostola do trávinatej plochy sme situovali poslednú sondu na západnej strane kostolného areálu, sondu 9E. V sonde sme zachytili pokračovanie priebehu ohrady až do úseku, kde bola porušená výkopom kanalizácie v roku 1978, ktorú dokumentoval A. Rutt kay (1978). Ohradový múr vznikol pravdepodobne v 16. storočí a stál do polovice 18. storočia.

Sonda 10A–F/2018–2019

Sondy 10A–E sa nachádzali východne od presbytéria kostola, v exteriéri. Terén v mieste sondy 10A–E tvorila trávnatá plocha. Cieľom sondy 10A–E bolo identifikovať a sledovať priebeh východného ohradového múru kostolného cintorína. Priebeh múru presne kopíroval anomálie identifikované geofyzikálnym prieskumom z rokov 2016–2017 (J. Tirpák). Na základe geofyzikálneho prieskumu sme severovýchodne od rohu sakristie kostola vytýčili sondu 10A. Po znížení terénu o 30 cm sme zachytili relikty ohradového múru cintorína. Vo východnej časti sondy sme zdokumentovali kultúrnu vrstvu, ktorá obsahovala veľké množstvo keramiky zo 17.–18. storočia. Vytýčili sme sondy 10B a 10C. V oboch sme zachytili priebeh múru, ktorý mal šírku 80 cm. Múr bol vystavaný zo stredne veľkých lomových kameňov spájaných maltou s menším podielom piesku. Podarilo sa nám zachytiť iba jeho základy. V sonde 10C sme zdokumentovali zhuk kameňov okolo štvorcového otvoru. Mohlo by ísť o kamennú pätku kríža v rámci cintorína.

Medzi kameňmi sme objavili grajciar Leopolda I. z roku 1681. Sondou 10D sme situovali na okraj trávnej plochy areálu kostola. Žiaľ, v tejto sonde sme múr nezachytili, takže sme vytýčili sondu 10E s orientáciou sever–juh v bezprostrednej blízkosti sondy 10C. Následne sme preskúmali priebeh ohrady až po asfaltovú cestu. Počas výkopu piatich zisťovacích sond západne od kostola sa nám podarilo v štyroch sondách doložiť priebeh ohradového múru cintorína. Múr vznikol pravdepodobne v 16. storočí a stál do polovice 18. storočia. V roku 2019 sme pokračovali v identifikácii priebehu ohradového múru na východe. Počas výkopu južného rozšírenia zisťovacej sondy 10E východne od kostola sa nám podarilo doložiť priebeh ohradového múru cintorína a jeho postupné otáčanie južným smerom. Šírka zachovanej časti základov múru je približne 80 cm. Počas výkopu zisťovacej sondy 10F severovýchodne od kostola sa nám podarilo doložiť priebeh ohradového múru cintorína a jeho postupné otáčanie severným smerom (obr. 7). Zároveň sme identifikovali betónové základy dažďovej kanalizácie, ktoré skúmal A. Ruttkay (1978).

Obr. 7. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša, sonda 10F. Ohradový múr cintorína narušený výkopom dažďovej kanalizácie. Foto M. Bielich.

Abb. 7. Kovarce, St. Nikolauskirche, Sondierschnitt 10F. Außenmauer des durch den Graben der Regenwasserkanalisation gestörten Friedhofs. Foto M. Bielich.

Sonda 10G/2019

Sonda 10G s rozmermi 520 × 60 × 180 cm sa nachádzala juhovýchodne od Kostola sv. Mikuláša, pred budovou bývalých stavební. Cieľom sondy bolo zachytiť priebeh ohradového múru. Zámer sa nepodarilo naplniť, nakoľko ani po znížení skúmaného terénu v sonde o 90 cm sa stopy

kamenného múru nezistili. V žltom sprašovom podloží boli objavené dva zahĺbené sídliskové objekty. Objekt 1, zásobnicová jama hruškovitého tvaru s hĺbkou 180 cm, sa nachádzal v západnom rohu sondy a z jeho zásypu pochádza vrcholnostredoveká a novoveká keramika. Na profile sa nejasne črtal starší objekt, ktorý bol narušený výkopom novovekej sídliskovej jamy. V strede sondy sme zachytili ďalší sídliskový objekt z novoveku.

Sonda 10H/2019

Sonda 10H s rozmermi 400 × 200 × 200 cm sa nachádzala na severovýchodnom rohu budovy firmy Okaver, južne od kostola. V sonde sa nám nepodarilo zachytiť priebeh ohradového múru cintorína. Výskum v sonde 10H, najmä v jej severnej časti, bol limitovaný priebehom kábla vysokého napätia (22 000 W) s ochranným pásmom 100 cm. V sonde sa v žltom sprašovom podloží podarilo zachytiť dva sídliskové objekty v superpozícii. Objekt 1 je datovaný do vrcholného stredoveku a objekt 2 je novoveký (17.–18. storočie). V zásype objektov sa nachádzalo minimálne množstvo nálezov. Sonda 10H bola následne rozšírená o 200 cm západným smerom. Po znížení o 40 cm sme zachytili žlté sprašovité podložie, v ktorom sme identifikovali ďalšie tri sídliskové objekty (objekty 3–5).

Vo východnej časti západného rozšírenia sondy 10H sme identifikovali menšiu kruhovú jamu (objekt 3) s hĺbkou 48 cm. Obsahovala keramický materiál z vrcholného stredoveku (zlomky okrajov hrncovitých nádob s rytou výzdobou a zlomky okrajov zásobníc). V strede sondy 10H sme v smere severovýchod–juhozápad zachytili pás mazanice (objekt 4), pri ktorom pravdepodobne ide o deštrukciu staršej stavby. Na hruškách mazanice sú dobre identifikovateľné konštrukčné prvky sídliskovej stavby. V západnej časti sondy 10H sme zachytili kruhový objekt (objekt 5), pôvodne zásobnicovú jamu s hĺbkou 200 cm z obdobia novoveku, ktorá neskôr slúžila ako odpadová jama. Z jej zásypu pochádza veľké množstvo keramiky, skla a zvieracích kostí.

Sonda 10I/2019

Sonda 10I s rozmermi 350 × 50 × 70 cm sa nachádzala na severozápadnom rohu budovy firmy Okaver, juhozápadne od kostola. V strede sondy sme zachytili betónovú rúru dažďovej kanalizácie z nádvoria firmy Okaver (bývalé Kino). V severnej časti sondy sme zachytili časť sídliskového objektu z vrcholného stredoveku. Objekt sme v priestore sondy plasticky vybrali. Jeho zásyp obsahoval najmä zlomky keramiky. Zásypová vrstva nad objektom obsahovala keramiku z druhej polovice 18. storočia. Najvrchnejšia vrstva súvisí so stavebnými úpravami okolo bývalej školy a pochádza z 20. storočia.

Sonda 10J/2019

Sondu 10J s rozmermi 280 × 180 × 30 cm sme situovali do asfaltového prístupového chodníka juhozápadne od kostola. Cieľom sondy bolo identifikovať aspoň reliktu ohradového múru južne od kostola, pretože tento priestor bol v 70. rokoch 20. storočia narušený výkopom troch inžinierskych sietí, ktoré väčšinu múru zničili. Sonda sa nachádzala medzi kanalizáciou a vodovodnou prípojkou. Podarilo sa nám zachytiť reliktu ohradového múru na juhozápadnom rohu sakrálneho areálu. Šírka zachovanej časti základov múru je približne 80 cm. Odkryli sme ho maximálne do nivelety 20 cm od zachytenia. Múr bol vystavaný zo stredne veľkých lomových kameňov spájaných maltou s menším podielom piesku.

Sonda 10K/2019

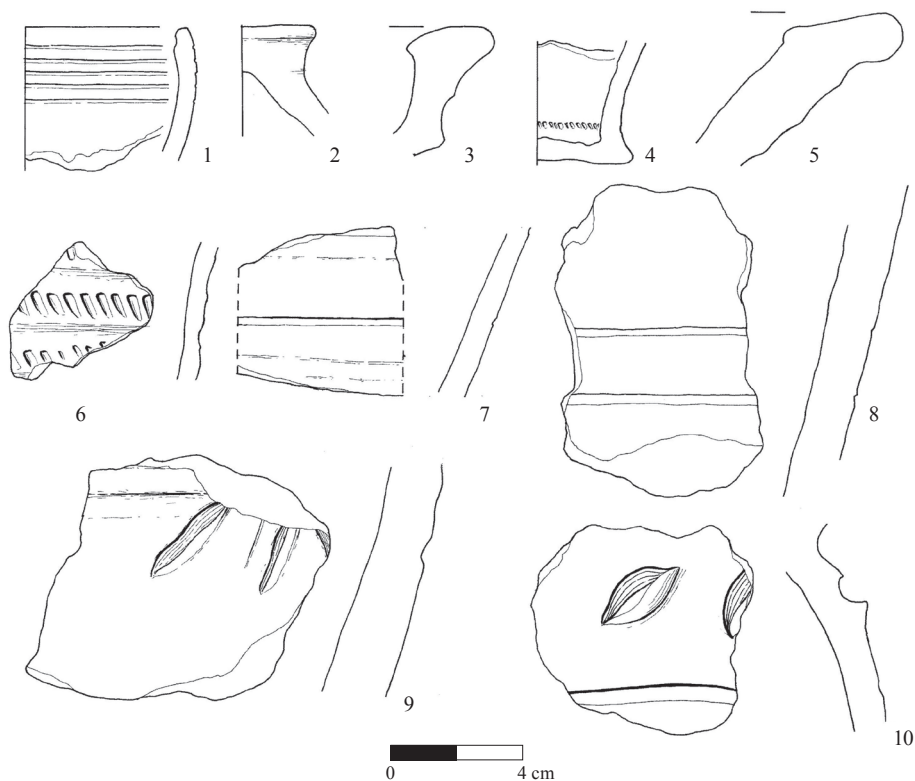
Sonda 10K s rozmermi 900 × 60 × 30 cm sa realizovala ako reakcia na výkop prípojky dažďovej kanalizácie na kanalizáciu južne od kostola. Výkop bol hlboký iba 30 cm. Prechádzal vrstvami

zásypu cesty južne od kostola. Avšak podarilo sa nám zachytiť priebeh všetkých inžinierskych sietí v tomto priestore – 500 cm od severnej steny firmy Okaver prebieha kábel vysokého napätia (22 000 W); 600 cm od budovy prebieha výkop vodovodu. Po 700 cm sme identifikovali korunu ohradového múru cintorína; 800–900 cm od budovy Okaver sa nachádza kanalizačná ryha.

Nálezový fond

Keramika

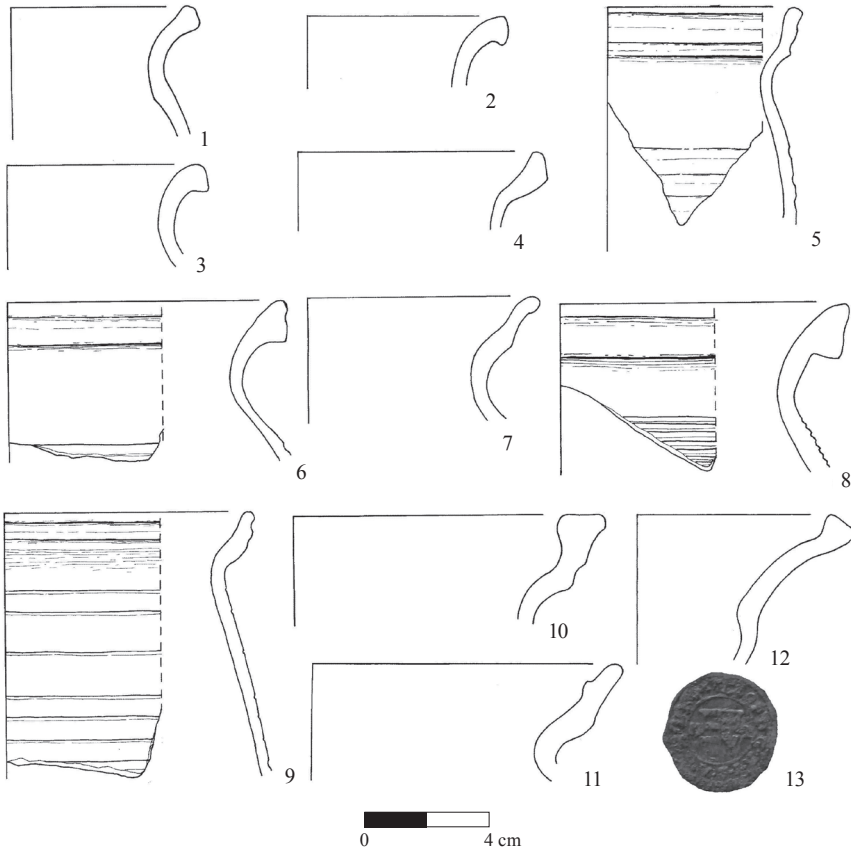
Keramika pochádza najmä zo sídliskových jám východne a južne od kostola, zistených v sondách 10A, 10G a 10H. Analyzovali sme spolu 2 245 fragmentov z nádob a kachlíc. Získanú keramiku môžeme chronologicky rozdeliť na keramiku vrcholnostredovekú, neskorostredovekú a novovekú. Najstaršiu skupinu nálezov reprezentujú zlomky veľkých zásobníkov (obr. 8:5, 7–10) z vrcholného stredoveku. Výzdoba je tvorená hrubými obežnými líniami (obr. 8:7, 8), alebo šikmými vrypmi (obr. 8:9, 10). Novovekú keramiku z Kovariet môžeme funkčne rozdeliť do dvoch skupín: keramiku stolovú (misy a taniere) a kuchynskú (hrnce, džbány, panvice s tromi nôžkami). Z použitého materiálu dominuje obyčajná železitá hlina, ktorá po výpale získava typickú tehlovočervenú farbu, a iba minimálne sú zastúpené jemné hliny okrových a svetložltých farieb.

Obr. 8. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša. Výber neskorostredovekej keramiky. Kresba Ž. Nagyová.

Abb. 8. Kovarce, St. Nikolauskirche, Auswahl spätmittelalterlicher Keramik. Zeichnung Ž. Nagyová.

Pokiaľ to bolo možné sledovať na niekoľkých fragmentoch okrajov a tiel, nádoby boli vytáčané na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu. Prevažuje oxidačne pálená keramika s glazúrou zvnútra nádob a na horných okrajoch (obr. 9:3, 9). Glazúra použitá na keramike bola transparentná zelená alebo bezfarebná. Výzdoba bola tvorená zväčša iba rytými obežnými líniami na pleciach a tele nádob (obr. 9:5, 8, 9). Na zlomku taniera sa objavuje žltá glazúra. Redukčne pálenú keramiku predstavuje keramika tvrdomestického typu, ktorej výrobu v kontexte hrnčiarskych lokalít v Prašiciach, Dolných a Horných Držkoviach, Čuklasovciach, Zlatníkoch a Dubodieli poznáme minimálne od prvej polovice 17. storočia (Kováč 1978, 125, 126). Zadymovaná keramika je zdobená väčšinou radielkom (obr. 8:6) a často je vysoko leštená. Najmladšiu keramiku reprezentujú nálezy zo sondy 10G (objekt 1) a sondy 10H (objekt 5). V oboch prípadoch ide veľké zásobnicové jamy, ktoré boli zasypané v priebehu 19. storočia. Keramika sa do ich zásypu dostala pravdepodobne ako odpad z neďalekého kaštieľa, resp. jeho hospodárskeho zázemia, čo naznačuje aj poloha objektov v sondách 10G–H voči kaštieľskému areálu. Z rekonštruovaných tvarov ide o tzv. pyskaté džbánky z prostredia západoslovenskej ľudovej majoliky (Pišútová 1981, obr. 260, kat. 172, 260), rozmerné misy a rozličné formy nádob vysokých tvarov – zásobnicových hrncov s úzkym dnom i varných hrncov so širokým dnom, tzv. mašinárov (Hudáková–Hudák 2018, 20,

Obr. 9. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša. 1–12 – výber novovekej keramiky, 13 – grajciar Leopolda I. Kresba Ž. Nagyová; foto M. Bielich.

Abb. 9. Kovarce, St. Nikolauskirche. 1–12 Auswahl neuzeitlicher Keramik, 13 – Kreuzer Leopolds I. Zeichnung Ž. Nagyová; Foto M. Bielich.

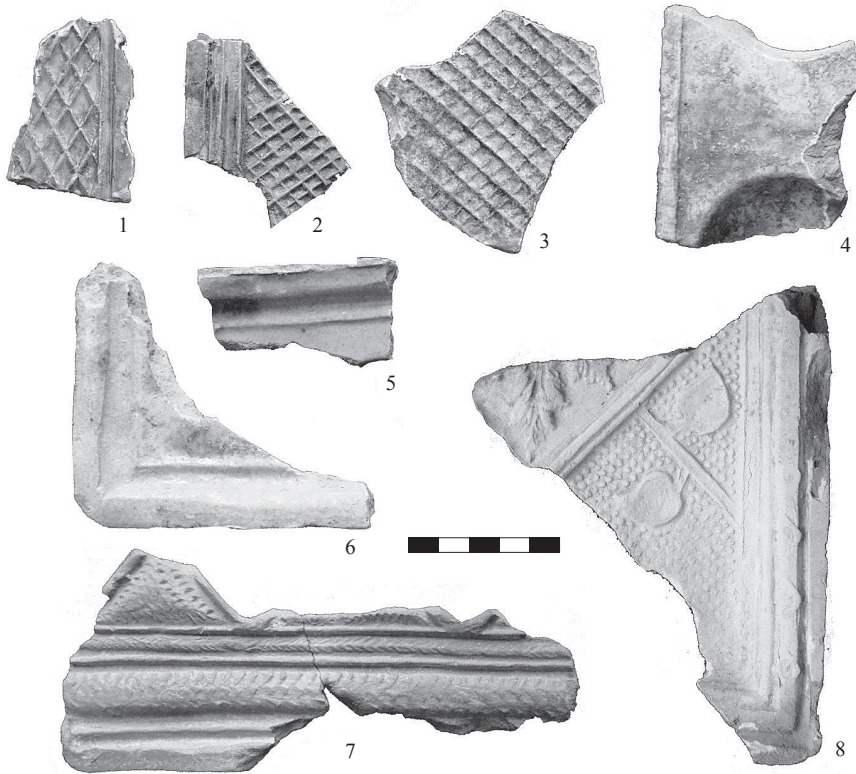
obr. 2; obr. 10). Posthabánska džbánkarská výroba na západnom Slovensku je – podobne ako jej habánske predlohy – charakteristická olovnato-ciničitou bielou glazúrou. Počas tureckých vojen sa znalosť výroby majoliky (fajansy) dostáva do Horného Uhorska prostredníctvom novokrsten-cov zrejme už v polovici 16. storočia. Habáni sa usídľovali prevažne na Záhori, kde sú prítomní pravdepodobne okolo roku 1580, a následne aj na ďalších západoslovenských lokalitách. Vlastnej habánskej keramike dominovala žltá, modrá, zelená a fialová maľba na matnom bielom podklade (Kalesný 1981, 188, 189) a podstata tejto skladby sa postupne od záveru 17. storočia stala súčasťou výtvarného prejavu aj ľudového džbánkárstva s posledným vrcholom v priebehu 19. storočia.

Stavebnú keramiku môžeme rozdeliť na kachlice, tehly a škridly. Kachlice sú iba komorové a pravdepodobne pochádzajú z bývalej fary, ktorá sa nachádzala západne od kostola alebo z kaštieľa východne od kostola. Častým kachľovým výzdobným motívom je geometrický dekór v podobe mriežky (obr. 11:1–3), ktorý sa využíval buď ako centrálna, alebo ako dopĺňujúca výzdoba. S podobným motívom sa stretávame na kachliciach z Oponického hradu (Jančiová–Repka–Sater–Styk 2019), hradu Gýmeš a hradu Hrušov. Všetky fragmenty sú glazované tmavozelenou glazúrou. Kachlice sú z červenej hliny, oxidačne vypálené. Niekoľko fragmentov komorových kachlíc obsahuje malú miskovitú priehľbinu (obr. 11:4–6). Táto kachlica je glazovaná žlto-zelenou glazúrou. S rovnakým typom kachlice sa stretávame aj na Oponickom

Obr. 10. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša. Výber novovekej keramiky. Foto M. Bielich.

Abb. 10. Kovarce, St. Nikolauskirche. Auswahl neuzeitlicher Keramik. Foto M. Bielich.

Obr. 11. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša. Výber renesančných kachlíc. Foto M. Bielich.

Abb. 11. Kovarce, St. Nikolauskirche. Auswahl renaissancezeitlicher Kacheln. Foto M. Bielich.

(Bóna–Repka–Sater 2017, 58) a Topoľčianskom hrade. Na základe nálezových situácií je tento typ datovaný na koniec 16. až začiatok 17. storočia. Zaujímavým fragmentom kachlice je zlomok korunnej kachlice červenej farby, ktorý nie je glazovaný (obr. 11:7). Výzdoba kachlice je geometricko-rastlinná. Poslednú skupinu kachlíc reprezentuje kachlica kazetového typu, ktoré sú režnej okrovej farby (obr. 11:8). S týmto typom kachlice sa stretávame na hrade Orlik u Humpolce (Pavlík–Vitanovský 2004, 306, obr. 1232).

Z archeologického výskumu pochádza aj veľký počet tehliel. Z celkového počtu skúmaných tehliel z archeologických situácií pochádzajú dve tehly s kolkami a jedna s odtlačkom zvieracej (psej) labky s rozmermi maximálne $16 \times 14 \times 5$ cm (obr. 12:3). Jedna z tehliel obsahuje iniciály donátorky výstavby kostola, grófký Judity Berényi (CBI). Druhá tehla obsahuje kolok CEI, ktorý patrí Erdődyovskej tehelni v Hlohovci, založenej v 17. storočí. Tento typ kolku sa objavuje až v druhej polovici 18. storočia a patrí majiteľovi tehelne, grófovi Josefovi Erdődymu (Comes Iosephus Erdődy). Pre všetky je typické použitie silno železitej hliny s prídavkom ostriva – piesku. Všetky tehly pochádzajú zo sondy 1 a boli objavené priamo v barokovej podlahe, alebo v zásype miestnosti pod barokovou podlahou. Tehly pochádzajú z druhej polovice 18. storočia. V tomto období boli kolkované tehly vyrábané v tehelniach v okolitých dedinách Oponice a Ludanice (Čurný 2006, tab. 3:2).

Opis tehiel

1. Tehla s vystupujúcimi písmenami kolku CBI (Commes Berényi Iudita), rozmery: 29,5 × 14,5 × 5 cm, datovanie: druhá polovica 18. storočia (obr. 12:1).
2. Tehla s vystupujúcimi písmenami kolku CEI (Commes Erdödy Iosephus), rozmery: 30 × 15 × 5 cm, datovanie: druhá polovica 18. storočia (obr. 12:2).

Veľký súbor keramickej krytiny sa nám podarilo objaviť v severnej časti sondy 10A. Išlo pravdepodobne o odpadovú jamu z 20. storočia. Jama bola zahĺbená do podložia a obsahovala iba úlomky korýtkovej krytiny červenej farby, ktoré pravdepodobne súvisia s rekonštrukciou strechy sakristie v 20. rokoch 20. storočia. Najzachovalejší exemplár má dĺžku približne 30 cm a šírku 16 cm. Korýtková krytina patrí medzi najstaršie typy keramických krytín striech. Rozšírená bola najmä v oblasti Stredomorja a Jadranu. Táto krytina bola na Slovensku známa nepochybne najneskôr už od 15. storočia.

Obr. 12. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša. Výber novovekých tehiel. Foto M. Bielich.

Abb. 12. Kovarce, St. Nikolauskirche. Auswahl neuzeitlicher Ziegeln. Foto M. Bielich.

Drobné predmety

Z archeologického výskumu pochádza veľmi málo drobných predmetov. Najpočetnejšie sú zastúpené nálezy železných kovaných klinec (17 kusov). Ide o kince typu T (Polla 1962, 134, Slivka 1981, 24). Železné kince indikujú pôvodnú prítomnosť drevených rakiev, zbýjaných z dosiek. Zachovalosť drevených častí rakiev na kostolných cintorínoch sa viaže spravidla k mladším fázam ich existencie. Rakvy sa zachovávajú väčšinou iba v interiéri kostolov. A. Vallašek preskúmal v okolí dnešného Chrámu sv. Mikuláša v Bratislave hroby, ktoré boli bez výnimky uložené v drevených rakvách. Hroby patria ku kostolu postavenému po roku 1661 (Vallašek 2003, 113). V Kovarciach sme v exteriéri nenašli stopy po organických častiach rakiev. Jediná zachovaná rakva bola dokumentovaná v krypte pod severnou sakristiou a tá bola kovová. Rakva bola bohato zdobená rastlinnými rozvilinkami na rohoch a železným krížom na veku. Ďalšiu skupinu železných predmetov predstavujú podkovičky čižiem či inej obuvi objavené v zásypoch v okolí kostola.

Samostatnú skupinu nálezov predstavujú fragmenty textilu z rakvy A. Welsa. Tento typ nálezov zatiaľ nebol podrobený hlbšej analýze. Nájdené fragmenty textilu boli iba zakonzervované. Môžeme ich rozdeliť na dve skupiny: fragmenty textílií z rakvy a textílie z odevu pochovaného. Vnútro rakvy bolo potiahnuté fialovou látkou, bližšie neurčenou. Odev A. Welsa bol čiernej farby. Skladal sa z nohavíc, saka a bielej košele. Na saku bol zachytený manžetový gombík.

Pri výskume bola objavená iba jedna novoveká minca, a to v sonde 10C. Ide o grajciar Leopolda I. z roku 1681 (obr. 9:13).² Miestom nálezu bol zhuk kameňov okolo štvorcového otvoru vnútri kostolného cintorína. Mohlo by ísť o kamennú pätku kríža v rámci cintorína. V sonde 1/2016 sme medzi tehľami, ktorými bol uzatvorený vstup do miestnosti pod vežou, našli dva

2 Za určenie mince ďakujeme numizmatikovi J. Hunkovi z AÚ SAV v Nitre.

dvadsaťhalierniky z rokov 1921 a 1924. Ide o roky rekonštrukcie interiéru kostola.

Zaujímavým nálezom je manžetový gombík z odevu A. Welsa, na ktorom sa nachádza egyptský motív (obr. 13).³ Ide o zobrazenie uctievania tróniaceho egyptského božstva, ktoré sa vyskytuje vo všetkých faraónskych obdobiach. Postavy sú však veľmi neegyptské. Tróniaca mužská postava má pokrývku hlavy panovníka, ale podľa toho, že má napríklad zobrazené celé telo jednou farbou bez odlišného odevu, mohlo by ísť aj o boha – Usira.⁴ Trón je egyptský. Žezlo je zaujímavé – väčšinou býva oveľa schematickejšie, ale v tomto prípade je zobrazená jasná zvieracia hlava. Proporcie a kompozícia sú nerovnomerné. Neegyptské sú farby a pozadie. Ide pravdepodobne o kópiu z druhej polovice 19. storočia.

Záver

V rokoch 2016–2019 sa uskutočnil záchranný archeologický výskum Kostola sv. Mikuláša v Kovarciach, ktorý priniesol množstvo nových poznatkov o vývoji tohto stavebného objektu a jeho okolia v stredoveku a novoveku.

Prvotnou príčinou výskumu bol výkop teplovodnej prípojky medzi farou a kostolom. Neskôr sa uskutočnilo odvlhčenie základov kostola a následne výskum pokračoval sondážou v okolí. Výsledky archeologického výskumu boli základom projektu revitalizácie námestia.

Najstaršia doposiaľ známa sakrálna stavba v Kovarciach sa nachádza pod súčasným barokovým Kostolom sv. Mikuláša. Pri východnom múre barokovej svätyně kostola sme zdokumentovali v roku 2016 polygonálne presbytérium pôvodného gotického Kostola sv. Mikuláša. V západnej časti kostola pod vežou sme zachytili v roku 2017 základ západného obvodového múru najstaršieho gotického kostola. Tento múr je zachovaný veľmi torzovito pri južnej stene vstupu do kostola. Pri južnej stene lode barokového kostola sa nám podarilo zachytiť v roku 2018 oporný pilier južnej steny gotického kostola. Na základe týchto výsledkov vieme odhadnúť veľkosť pôvodného gotického Kostola sv. Mikuláša (obr. 2). Kostol bol dlhý približne 25 metrov a široký 10 metrov.

Okolo kostola bol vybudovaný ohradový múr, ktorý oddeľoval sakrálny priestor od profánneho územia obce. Najstaršie murované ohrady kostolov vznikajú na sklonku 14., resp. na začiatku 15. storočia (Slivka 2004, 16). Primárnym účelom vonkajšieho areálu kostola bolo síce poskytnutie posledného odpočinku farníkom, spĺňal však aj iné poslanie. Ohradenie tiež vyplývalo z nevyhnutnosti vymedzenia územia spadajúceho pod cirkevné právo (Unger 2006, 59). Základy múru boli skúmané v rokoch 2018–2019. Múr sme zachytili iba východne a západne od kostola. Šírka základov múru sa pohybovala okolo 80 cm. Severná a južná časť múru bola zničená výstavbou cesty spájajúcej Ludanice s Kovarcami. Z výskumu pri ohradovom múre pochádza zväčša renesančná keramika zo 16.–17. storočia. Múr bol pravdepodobne rozobratý počas výstavby barokového kostola.

Obr. 13. Kovarce, Kostol sv. Mikuláša. Manžetový gombík s egyptským motívom. Foto J. Mihályiová.

Abb. 13. Kovarce, St. Nikolauskirche. Manschettenknopf mit ägyptischem Motiv. Foto J. Mihályiová.

³ Za určenie a spracovanie gombíka ďakujem V. Dubcovej.

⁴ Pozri <https://sk.wikipedia.org/wiki/Usir>.

V exteriéri kostola sme preskúmali tri kostrové hroby (orientácia východ–západ) bez náleзов. Ide pravdepodobne o reliktý hrobov kostolného cintorína pôvodného gotického kostola. Po výstavbe barokového kostola sa pochovávalo na cintoríne v severnej časti obce, ktorý sa objavuje aj na prvom vojenskom mapovaní. Antropologická analýza hrobov sa neuskutočnila, pretože to neumožňoval nedobrá stav zachovania kostrových pozostatkov. Preto boli tieto po zdokumentovaní znovu zasypané.

Gotický kostol bol pre svoje statické problémy a zrejme i kapacitné dôvody rozobratý a v druhej polovici 18. storočia znovu postavený. Výskum v interiéri kostola v roku 2017 identifikoval pôvodnú tehlovú podlahu barokového kostola z druhej polovice 18. storočia v miestnosti na severe pod vežou.

V lodi, kde je podlaha z 50. rokov 20. storočia, sa nám podarilo objaviť pri severnej stene maltové odtlačky pôvodnej kamennej podlahy. V kostole sa nachádzajú dve krypty. Mladšia krypta je pod severnou sakristiou (druhá polovica 19. storočia). Staršia krypta sa nachádza pod oltárom a vstupuje sa do nej schodmi pod víťazným oblúkom.

Pri severnej stene barokového kostola sme preskúmali schodisko do krypty pod sakristiou, ktoré bolo vybudované najskôr v druhej polovici 19. storočia. V krypte pod severnou sakristiou sme objavili pozostatky A. Welsa, pradeda britskej herečky Audrey Hepburn. Je zaujímavé, že v krypte mala byť podľa písomných prameňov uložená aj jeho manželka Katarína, rodená Schutzová, jej pozostatky tam však neboli. Krypta bola dvakrát otvorená. Prvýkrát pred druhou svetovou vojnou, keď bol zrušený pôvodný vonkajší vstup do krypty, a druhýkrát asi počas vojny, keď sa do krypty dostali vykrádači z priestoru sakristie. V rakve A. Welsa bol objavený manžetový gombík s egyptským motívom.

Južne od kostola sme odkryli osem sídliskových objektov. Ide zväčša o sídliskové jamy nezistenej funkcie a dve jamy zásobného charakteru (napr. sonda 10G, objekt 1), ktoré slúžili neskôr ako odpadové jamy. Zaujímavým objektom je objekt 4 v sonde 10H, kde bola zistená veľká koncentrácia mazanice. Na mazanici sa nachádzajú odtlačky prútoviny. Mohlo by ísť o deštrukciu steny nadzemnej stavby. Z výskumu týchto objektov pochádzajú však hlavne nálezy keramiky, zvieracích kostí a drobných predmetov z obdobia novoveku, ale aj neskorého stredoveku. Ide najmä o zlomky hrncovitých nádob, mís a iných kuchynských nádob a kachlice. Medzi nálezmi kachlíc sa objavujú aj fragmenty z 18. storočia. Tieto fragmenty pochádzajú z budov hospodárskeho zázemia neďalekého kaštieľa. Nálezy z Kovariac nevybočujú z rámca keramiky z mladšieho novoveku, ktoré sú z najbližšieho okolia známe a publikované z Horných Lefantoviec a Kostolian pod Tríbečom (Borzová–Čurný–Pažinová 2010, 20–21) a svojou celistvosťou i pomerne dobrým stavom zachovania predstavujú vítaný materiál na štúdium novovekej keramickej produkcie na Ponitří a západnom Slovensku.

Aj posledné archeologické výskumy v Kovarciach potvrdzujú, že táto obec zohrávala v období neskorého stredoveku a novoveku významnú úlohu v strednom Ponitří. Po vybudovaní nového barokového kostola (druhá polovica 18. storočia) a príchode podnikateľa A. Welsa do Kovariac v druhej polovici 19. storočia sa obec ako centrum cukrovarníctva a ťažby dreva začala hospodársky vzťahovať. Išlo však iba o dočasný rozmach, po smrti vlastníka Antona Welsa v roku 1876 nastal jej prirodzený hospodársky útlm.

Ďalšou fázou výskumu bola antropologická analýza kostrových pozostatkov A. Welsa, ktorá sa realizovala na Katedre antropológie PriF UK v Bratislave pod vedením S. Bodorikovej. Podľa záznamu v matrike zomrel Anton Wels vo veku 46 rokov (1830–1876) na tamponádu srdca (*hidrospericardi*). Na jeho kostrových pozostatkoch sme identifikovali patologické zmeny (predčasná osifikácia tzv. permanentných chrupiek), ktoré indikujú, že A. Wels trpel nejakým endokrinným alebo metabolickým ochorením. Či toto ochorenie mohlo prispieť ku vzniku tamponády srdca, nie je možné s určitosťou tvrdiť (Bielich a kol. v tlači).

Pramene a literatúra

- BIELICH, M. a kol., v tlači: Bielich, M.–Bodoriková, S.–Dörnhöferová, M.–Rajnic, T.–Piecková, E.–Dubcová, V., Výsledky výskumu Kostola sv. Mikuláša v Kovarciach v rokoch 2016–2019, ŠZ AÚ SAV.
- BÓNA, M.–REPKA, D.–SATER, P., 2017: Oponický hrad. Dejiny, výskum a obnova pamiatky. Nitra.
- BORZOVÁ, Z.–ČURNÝ, M.–PAŽINOVÁ, N., 2010: Nové poznatky o stredovekom a novovekom osídlení Horných Lefantoviec a Kostolian pod Tríbečom, ŠZ AÚ SAV 47, 5–24.
- BŘEZINOVÁ, G., 1979: Kovarce, poloha: dom pána Pecháča. Nálezová správa č. 9055/79, uložená v Archíve AÚ SAV v Nitre.
- ČURNÝ, M., 2006: Poznatky o výrobe a značkovani tehli na území mesta Nitra a na jeho okolí v období novoveku, *Archeologia technica* 17, 52–65.
- HUDÁKOVÁ, M.–HUDÁK, M., 2018: Keramické artefakty z výskumu zaniknutej sklárskej huty Richwald vo Veľkej Lesnej, *Spiš* 9, 18–28.
- JANČIOVÁ, B.–REPKA, D.–SATER, P.–STYK, M., 2019: Kachlice z Oponického hradu. Nitra.
- KALESNÝ, F., 1981: Habáni na Slovensku. Bratislava.
- KATKINOVÁ, J.–KATKIN, S., 2002: Prieskum na hradisku Veľký Tríbeč, *AVANS* 2001, 83–84.
- KLČO, M.–ILLÁŠOVÁ, E., 1993: História Kovariet. Nitra.
- KOVÁČ, J., 1978: Z dejín hrnčiarstva a kachliarstva na hornom Ponitří, *Horná Nitra* 8, 111–151.
- MITÁŠ, V.–ŽÁČIK, M., 2011: Archeologické nálezy z Kovariet, *AVANS* 2008, 195–196.
- MAZÚR, E.–LUKNIŠ, J., 1986: Geomorfologické členenie. Atlas SSR. Bratislava.
- PAVLÍK, Č.–VITANOVSKÝ, M., 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- PIŠŤOVÁ, I., 1981: Fajansa. Bratislava.
- POLLA, B., 1962: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava.
- ROD, M., 1954: Kovarce, poloha: Humnište. Nálezová správa č. 193/54, uložená v Archíve AÚ SAV v Nitre.
- 1954a: Kovarce, poloha: Dielec. Nálezová správa č. 194/54, uložená v Archíve AÚ SAV v Nitre.
- RUTTKAY, A., 1973: Kovarce, poloha: Mlyn. Nálezová správa č. 5916/72, uložená v Archíve AÚ SAV v Nitre.
- 1978: Kovarce, poloha: Kostol sv. Mikuláša. Nálezová správa č. 5916/78, uložená v Archíve AÚ SAV v Nitre.
- SLIVKA, M., 1981: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku. 3. časť, *Historica Carpatica* 12, 211–276.
- 2004: Hranica v mentálnom chápaní stredovekého človeka – Grenze in der Mentalwahrnehmung des mittelalterlichen Menschen, *AH* 29, 9–36.
- TIRPÁK, J., 2017: Kovarce, poloha: Kostol sv. Mikuláša. Odborný posudok nedeštruktívneho archeologického výskumu geofyzikálnym meraním, uložená v Archíve UKF v Nitre.
- UNGER, J., 2006: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. Brno.
- VALLAŠEK, A., 2003: Neznáma rotunda pod Bratislavským hradom, *Zborník FF UK* 24, 111–122.
- VELIAČIK, L.–ROMSAUER, P., 1994: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských populácií na západnom Slovensku. Katalóg. Nitra.
- VLASTIVEDNÝ SLOVNÍK OBCÍ 1977: Vlastivedný slovník obcí. 2. časť. Bratislava.
- WIEDERMANN, E., 1985: Archeologické pamiatky topolčianskeho múzea. Nitra.
- 1987: Kovarce, poloha: Vinohrad. Nálezová správa č. 11847/87, uložená v Archíve AÚ SAV v Nitre.

Zusammenfassung

Bericht über die in den Jahren 2016–2019 durchgeführte archäologische Grabung an der St. Nikolauskirche in Kovarce (Bezirk Topoľčany)

In den Jahren 2016–2019 erfolgte an der St. Nikolauskirche in Kovarce eine archäologische Grabung, die trotz ihres geringen Umfangs eine Fülle neuer Erkenntnisse brachte hinsichtlich der Entwicklung dieses Bauobjektes und dessen Umgebung im Mittelalter und in der Neuzeit. Primärer Anlass für die Grabung war die Verlegung eines Warmwasseranschlusses zwischen dem

Pfarrhaus und der Kirche. Später wurden die Fundamente der Kirche von der Feuchtigkeit befreit, im Anschluss daran wurde die Grabung mit Sondiergrabungen in der Umgebung fortgesetzt.

Während den Erdarbeiten wurden mehrere archäologische Situationen dokumentiert. Bei der Grabung im Kircheninnern wurde nördlich unter dem Turm der ursprüngliche Ziegelfußboden identifiziert (2. Hälfte 18. Jahrhundert). Im Kirchenschiff, in dem sich ein Fußboden aus den fünfziger Jahren des 20. Jahrhunderts befindet, konnten wir an der Nordwand Mörtelabdrücke des ursprünglichen Steinfußbodens entdecken. In der Kirche gibt es zwei Krypten. Die jüngere Krypta befindet sich unter der nördlichen Sakristei (2. Hälfte 19. Jahrhundert). Die ältere Krypta befindet sich unter dem Altar und wird über die Treppen unter dem Triumphbogen betreten.

Im Westteil der Kirche haben wir unter dem Turm die Westmauer der älteren gotischen Kirche erfasst. Diese Mauer ist an der Südwand nur sehr torsohaft erhalten geblieben. Im Außenraum der Kirche haben wir drei Skelettgräber untersucht (Ost-West-Orientierung), in denen sich keine Funde befanden. Bei ihnen handelt es sich um Reste des Kirchenfriedhofs, der aufgrund der Existenz der gotischen Kirche nur grob in die Zeit des 14.–18. Jahrhunderts datiert werden kann. Ab dem 18. Jahrhundert fanden die Beisetzungen auf dem Dorffriedhof außerhalb des Sakralbaus statt. Dieser Friedhof ist auch auf der ersten militärischen Kartierung eingezeichnet. An der Ostmauer der Kirche haben wir den polygonalen Chorraum der ursprünglichen gotischen St. Nikolauskirche dokumentiert. An der Südseite des Hauptschiffs der barocken Kirche konnten wir einen Stützpfeiler der Südwand der gotischen Kirche erfassen. Anhand dieser Ergebnisse können wir die Größe der ursprünglichen gotischen St. Nikolauskirche abschätzen. An der Nordwand der barocken Kirche haben wir die Treppe zur Krypta unter der Nordsakristei untersucht. Diese Treppe ist wahrscheinlich in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts angelegt worden. In der unter der Nordsakristei befindlichen Krypta haben wir die Gebeine von A. Wels, dem Urgroßvater der amerikanischen Schauspielerin Audrey Hepburn entdeckt. Die Krypta ist zweimal geöffnet worden. Zum ersten Mal vor dem zweiten Weltkrieg, als der ursprüngliche Außeneingang in die Krypta entfernt wurde, und das zweite Mal wohl während des Krieges, als sich Einbrecher aus dem Innenraum der Nordsakristei Zugang zur Krypta verschafften. Im Grab von A. Wels wurde ein Manschettenknopf mit einem ägyptischen Motiv entdeckt. Der älteste Sakralbereich in Kovarce war während der Renaissance von einer Außenmauer umgeben, die im Jahr 2018 im Rahmen einer archäologischen Grabung untersucht wurde. Die Mauer haben wir lediglich östlich und westlich von der Kirche erfasst. Der nördliche und südliche Mauerteil wurde durch den Bau einer Straße zerstört. Von der Grabung an der Außenmauer stammt renaissancezeitliche Keramik aus dem 16.–17. Jahrhundert und jungneuezeitliche Keramik aus dem 18.–19. Jahrhundert. Es handelt sich vornehmlich um Bruchstücke von Gefäßen und Kacheln. Unter den Kachelfunden tauchen auch Fragmente aus dem 18. Jahrhundert auf. Diese Fragmente stehen am ehesten noch mit dem nahegelegenen Schloss und dessen Hinterland in einem Zusammenhang. Aufgrund der letzten archäologischen Grabungen können wir festhalten, dass Kovarce im Spätmittelalter und in der Neuzeit im mittleren Neutragebiet eine bedeutende Rolle gespielt hat.

Der vorliegende Beitrag entstand im Rahmen des Forschungsprogramms APPV-16-0449 Das mittelalterliche Neutra in materiellen Quellen.

Mgr. Mário **Bielich**, PhD., Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 94921 Nitra, Slovenská republika, mariobielich@seznam.cz

To do dílo lze užívat v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

